

Дар'я Прокопчук, Ольга Линтвар
м. Київ, Україна

Кінематографічність риторичних питань у творах Е. Гемінгвея та їх український переклад

Annotation: linguistic and translation analyses of rhetoric questions and their cinematography in the works of the classical American writer E. Hemingway are highlighted in the following article. It is specified that their pragmatic influence is provoked by the cinematic language, which bears emotional and sensual context thus, reflecting the cinematographic potential of the researched literary works. Among the analyzed literary works one should mention *A Farewell To Arms*, *The Old Man and The Sea*, *Whom The Bell Tolls* and *The Short Happy Life of Francis Macomber*.

Key words: cinematography, rhetoric questions, stylistic internal form, pragmatic influence, cinematic language.

Кіномова в художній літературі постає перед нами як узагальнена система змістово-формальних трансформацій і комплекс зображально-виражальних засобів, що тематично, жанрово та за характером творення образу і вираження ідеї співвідносні з принципами й особливостями кіномистецтва. Таким чином, кінематографічність літератури визначаємо залученням засобів і прийомів кіномистецтва до літературного полотна, створюючи ефект візуалізації описуваних подій.

Під риторичним питанням, слідом за сучасними науковцями, ми розуміємо фігуру мовлення, що опирається на питальну форму твердження або заперечення з метою створення стилістичного ефекту, підвищення емоційного тону висловлювання, акцентування уваги читача і, як наслідок, призводить до кращого взаєморозуміння між автором і читачем.

Найпростішу типологію риторичних запитань можна здійснити на основі типів питальних речень у англійській мові. Усі вони – загальні, спеціальні, альтернативні та розділові – можуть бути формами риторичного запитання. Іноді риторичні запитання мають також форму еліптичних речень. Стверджувальні риторичні запитання реалізують негативний констатив, тоді як заперечувальні риторичні запитання є формою реалізації стверджувального констативу [1, с. 143].

Риторичне питання для створення кінематографічного ефекту посідає в творчості Е. Гемінгвея важливе місце. Якщо говорити про риторичні питання, то необхідність у виконанні цими реченнями своєї основної функції відпадає, і постає проблема комунікативності таких мовних конструкцій, тобто варто з'ясувати, чи є риторичні запитання носіями комунікативної функції, якщо, на думку багатьох, вони не несуть нової інформації. Але такі питання, по-перше, повідомляють слухачеві інформацію про зацікавленість мовця у певному об'єкті, наприклад, у людині чи предметі, діях чи властивості, певних подіях, у їхньому часі та місці; по-друге, про рівень знання предмета мови особою, що говорить. Тому запитання, нехай і риторичне, є інформативним навіть для слухача, тобто функція комунікації в ньому все ж реалізується. Подвійний характер спілкування шляхом постановки запитань дозволяє говорити про особливу питальну функцію, що є вторинною, але не менш важливою [2, с. 232]. Основою для дослідження комунікативної функції і стилістичного навантаження риторичних питань стали такі твори Гемінгвея як «Старий і море», «Недовге щастя Френсіса Мекомбера», «По кому подзвін» та «Прощавай, зброе!»

Наприклад, на початку роману «Прощавай, зброе!» головний герой впевнений у правильності війни, що відображається у його мовленні мовчанням, небажанням обговорювати з оточуючими свою позицію. Однак з часом він знаходить сенс життя в любові та переконується в абсурдності війни, що також відбивається і на мовленні головного героя, центральну позицію при цьому займають риторичні питання, які виражають різні емоції: подив, замішання тощо [3, с. 29].

Риторичні питання лунають не тільки з вуст головного героя, а й інших персонажів:

Never. We do not like the English. – Not like the English? [4, с. 24] – *Ніколи не стане. Нам не подобаються англійці. – Не подобаються англійці?* [5, с. 24]; *Oh, darling, - she said. – You will be good to me, won't you?* [5, с. 257] – *Любий! – сказала вона. – Ви завжди будете так люб'язні зі мною, правда ж?* [5, с. 264]; *You wouldn't want to go in the line all the time, would you?* – he asked [4, с. 80]. – *Хотіли б увесь час стирчати на передовій? – запитав він* [5, с. 82]; *Maybe the war will be over. It can't always go on* [4, с. 351]. – *Можливо, війна закінчиться. Не може ж вона тривати вічно?* [5, с. 385].

Варто зауважити, що перекладач роману Віктор Морозов в останньому прикладі трансформував риторичне ствердження у риторичне запитання, підкреслюючи емоційний стан героїні Кетрін – вона хотіла підтримати коханого чоловіка. Риторичне ствердження – це фігура, яка підкреслює незаперечність сказаного автором. Гемінгвей у цьому випадку використав її, а не риторичне запитання, оскільки Кетрін виражала категоричність стосовно цього питання, а перекладач надав їй репліці відтінку сумніву. Але випадків, коли переклад риторичних питань в романі не збігається з оригіналом дуже мало – в основному Віктор Морозов зберігає ці фігури для повного відтворення емоцій персонажів. Адже твір «Прощавай, зброе!» розповідає не лише про воєнні події, але й про безмежне кохання, емоційний спектр якого теж відображається в риторичних питаннях:

I know I've made trouble now. But haven't I been a good girl until now? [4, с. 289] – *Я знаю, що я тебе потурбувала. Але я ж була до цього розумницею, правда?* [5, с. 302].

Риторичні питання в романі «Прощай, зброе!» доповнюють атмосферу твору, відображають кінематографічність, адже в реальному спілкуванні, живому, як у кінематографі, людина часто вдається до риторичних запитань, щоб наштовхнути себе на певну думку, показати свої емоції, почуття. Автор за допомогою риторичних питань звертає увагу на те, що кохання – дуже важливе, навіть необхідне почуття для людини.

Такий синтаксичний засіб, як риторичне питання наявний і у творі «Старий і море». Сюжет повісті надто життєвий. Основний філософський зміст твору прихований, «під водою». Мова в повісті йде не тільки про старого чи хлопчика, але й про людину та людство. Те, що відбувається з рибалкою, виявляється важливим для людей загалом, незалежно від роду занять. Сама убогість «реквізиту» ніби підкреслює загальнолюдське значення повісті, що розкриває основи людського існування. Саме тому кожне слово тут важливе, насичене значенням. Письменник стежить за кожним порухом свого героя, за плином кожної думки в його свідомості. Старий утілює долю людини серед стихії. Сантьяго оточують море, риби, зірки, небо. Усе наповнене символами. Море для нього – жінка, а зорі – сестри. Та й риба – не просто реальна риба, у ній прихована сила, що пронизує увесь світ. В образі Сантьяго символічно зливаються людина і світ.

Повість-притча вимагала особливого художнього втілення. Тому її уривчастий, лаконічний ритм змінюється повільними, розгорнутими пейзажними картинками, як, наприклад, описи нічного і вранішнього моря [6]. Риторичні питання також виступають у цьому творі елементами, які доповнюють цілісну картину єдності людини з природою, а також людини з самою людиною:

Can I offer you a beer on the Terrace and then we'll take the stuff home – Why not? [7, с. 13] – *А що, як я почастую тебе пивом на «Терасі», а тоді вже віднесем додому снасть? – Чому ж ні?* [8, с. 13].

Риторичні питання підсилюють кінематографічний ефект, спрощуючи текст, але водночас поживляючи ситуацію на екрані.

Юнак дуже любив старого Сантьяго, переймався його станом здоров'я та умовами, в яких той мешкав. Риторичні питання акцентують на цьому увагу читача:

Where did you wash? – the boy thought [7, с. 17]. – *Де ж би ти вмився? – подумав хлопець* [8, с. 17]; *Why am I so thoughtless? I must get him another shirt and a jacket for the winter and some sort of shoes and another blanket* [7, с. 17]. – *Чому я такий нетямкий? Треба дістати йому нову сорочку, теплу куртку на зиму, якесь взуття і ще одну ковдру* [8, с. 17].

У перекладі спостерігаємо відтворення конструктивних особливостей риторичних питань, при цьому зберігається їх стилістичне наповнення.

Риторичні питання в повісті також виражають стан душі старого рибалки Сантьяго:

Only I have no luck any more. But who knows? Maybe today [7, с. 57]. – *Тільки я такий невдаха. Але хто знає? Можливо сьогодні* [8, с. 57]; *If the others heard me talking out loud they would think that I am crazy, - he said aloud. – But since I am not crazy, I do not care* [7, с. 87]. – *Якби хто-небудь послухав, як я розмовляю сам із собою, він вирішив би, що я з'їхав з глузду, - сказав старий. – Але як я не збожеволів, кому є різниця?* [8, с. 88].

В останньому прикладі переклад не збігається з оригіналом – переклад містить риторичне питання, а оригінал – риторичне ствердження. Знову ж таки, схиляємося до думки, що Гемінгвей хотів показати категоричність Сантьяго, деяку байдужість до зовнішніх обставин, причому самотність його не обтяжує і життя без людей влаштовує старого рибалку. Риторичним питанням перекладач Володимир Митрофанов показує читачеві іншу емоцію – сум, розчарування у людях, самотність, яка заподіює старому біль. В інших випадках перекладач відтворює риторичне питання в такому вигляді, яким воно є в оригіналі. Сюжет повісті розроблений у реалістичному ключі. Тут немає жодних ознак дивовижного, фантастичного, надприродного, немає жодних порушень меж реалістичного світу. Реалістично виписані і характери персонажів, і пейзажі, і побутовий колорит, і деталі рибальської справи. На реалістичності зображеного у повісті наголошував і сам письменник. Через таке прагнення письменника досягти реалістичності твору і виникають різні лінгвістичні прийоми, зокрема, такими є риторичні питання. Вони допомогли Гемінгвею створити реалістичну атмосферу, відтворити емоції та переживання персонажів. Кінематографічність риторичних питань в перекладі характеризується високим ступенем наближення до реальності, монтажністю, динамічністю поглядів.

У романі «По кому подзвін» риторичні питання використовуються автором задля вираження емоцій персонажів. Трапляються випадки як і у вищезгаданих творах, коли оригінал містить риторичне ствердження, а переклад – риторичне питання:

I wonder what could make me feel the way those horses make Pablo feel [9, с. 167]. – *Цікаво, що могло б зробити мене таким, як ці коні зробили Пабло?* [10, с. 175].

Є випадки, коли риторичні питання є в тексті оригіналу і в перекладі:

Hey, - the gypsy said to Anselmo. – Move those two sacks to where they will be safe, will you? They're valuable [9, с. 95]. – *Гей! – закричав циган до Ансельмо. – Постав мішки в надійне місце. Чувси? Це цінна річ* [10, с. 101]; *Maria. And thee? – Roberto. Have you been long in the mountains? – Three months. – Three months?* [9, с. 60] – *Марія. А тебе? – Роберто. Ти давно в горах? – Три місяці. – Три місяці?* [10, с. 63]; *Why should there be? – the gypsy asked. – Who wants to be in an army? Do we make the revolution to be in an army?* [9, с. 119] – *А за що її любити? – запитав циган. – Кому кортить до армії? Для того ми робили революцію, щоб служити в армії?* [10, с. 127].

Перекладач Андрій Савинець зберігає кінематографічні риси, точно відтворюючи риторичні питання.

У творі «Недовге щастя Френсіса Мекомбера» риторичні питання показують риси характеру персонажів, їхнє відношення до ситуації, емоційний стан:

He is a good lion, isn't he? Macomber said [11, с. 7]. – *А добрячий лев, правда ж?* – сказав Мекомбер [12, с. 8].

На нашу думку, у цьому прикладі Мекомбер ставить риторичне питання перед своїми співрозмовниками, щоб переконатися в тому, що ніхто не дорікає його в боягузстві. Перекладач Володимир Митрофанов дає чітке уявлення читачеві про емоційний стан героя, зберігаючи риторичне питання в цьому випадку.

It's been a very strange day, - she said. - Hadn't you ought to put your hat on even under the canvas at noon? You told me that, you know [11, с. 8]. – *Дивний сьогодні день, - сказала вона. - Чи не краще вам надіти капелюх? Полудень є полудень, хоч ми й під тентом. Ви ж самі мені казали...* [12, с. 9].

Дружина Мекомбера звертається до нього риторичним питанням, піклуючись про чоловіка.

Not strange, really, - Wilson said. Which would you rather do? Take a good birching or lose your pay? [11, с. 12] – *Зовсім не дивна, - сказав Вілсон. — А ви б що вибрали? Дістати в шкуру чи потерпіти на платні? Цікаво!* [12, с. 13].

У цьому випадку для Вілсона відповідь Мекомбера була не важливою, він поставив це питання для того, щоб принизити думку свого співрозмовника, адже з самого початку твору письменник акцентує увагу читача на тому, що Вілсон відчуває перевагу перед Мекомбером через свою сміливість, вміння швидко вирішувати проблеми. За допомогою риторичних питань письменник у цьому випадку передає зверхність полювальника до головного героя. Кінематографічність риторичних питань в цьому творі виражається жвавістю діалогічного мовлення, за допомогою риторичних питань персонажі висловлюють свої думки, перепитують одне одного, виражають емоції. Читач спостерігає за цим наче з екрану, переймаючись за кожного з героїв. Перекладач Володимир Митрофанов у цьому творі зберігає риторичні питання, які є в оригіналі, адже діалоги саме в цьому оповіданні грають дуже важливу роль – через них розкривається драма головного героя Френсіса Мекомбера, зрада дружини, ненависть до Вілсона та жага помсти.

Лінгвістичний і перекладацький аналіз риторичних питань у творчості американського літературного митця дає можливість стверджувати про наявність включення засобів кіномови до зовнішньої структури і внутрішньої форми літературних творів з метою увиразнення почуттів героїв, їх емоцій і переживань. У переважній більшості випадків риторичні питання повністю відтворюються в українських перекладах, що засвідчує необхідність здійснити однаковий прагматичний вплив на читачів, зберігаючи як синтаксичну структуру риторичного питання, так і його стилістичний колорит.

Література

1. Палійчук А.Л. Риторичні питання і риторичні твердження як елементи наративного коду інтимізації у художньому тексті. *Вісник «Нова філологія»*. 2010. Вип. 39. С. 142-148.
2. Сітко А.В., Струк І.В. Комунікативне навантаження риторичних запитань (на матеріалі англомовної художньої прози). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 9. С. 231-235.
3. Ильина И.В. Концепт «потерянного поколения» как лейтмотив творчества Эрнеста Хемингуэя на материале произведений «По ком звонит колокол» и «Прощай, оружие!». Санкт-Петербург, 2017. 65 с.
4. Hemingway Ernest. A Farewell To Arms. Scribner, 1995. 332 p.
5. Гемінгвей Ернест Міллер. Прощай, зброє! Львів, 2018. 424 с.
6. Довідник цікавих фактів та корисних знань. URL: <https://dovidka.biz.ua/stariy-i-more-analiz> (дата звернення 15.01.19).
7. Hemingway Ernest. The Old Man and The Sea. Scribner; Reissue edition, 1995. 128 p.
8. Гемінгвей Ернест Міллер. Старий і море. Львів, 2017. 104 с.
9. Hemingway Ernest. Whom The Bell Tolls. Scribner, 1995. 480 p.
10. Гемінгвей Ернест Міллер. По кому подзвін. Львів, 2018. 608 с.
11. Hemingway Ernest. The Short Happy Life of Francis Macomber. Klett, 1999. 29 p.
12. Гемінгвей Ернест Міллер. Недовге щастя Френсіса Мекомбера. Львів, 2016. 32 с.